

Ankica Šobot

Niske stope rađanja i rodne uloge: Teorijski okvir i praktični izazovi

Institut društvenih nauka, Beograd, 2022, str. 107

Low fertility rates and gender roles: Theoretical framework and practical challenges

Institute of Social Sciences, Belgrade, 2022, p. 107

Sagledavanje korelacije fertiliteta i rodne dimenzije već decenijama zaokupira pažnju istraživača širom svetske naučne zajednice. Domaća demografska literatura neretko se suočavala sa sugestijom da istraživači iz sfere nauke o stanovništvu zanemaruju rodnu perspektivu. Bez težnje da se opovrgne ili potvrdi navedena konstatacija, važno je istaći da srpski demografi tokom poslednjeg perioda sve više u fokus svojih publikacija stavljaju sagledavanje veze fertiliteta i rodne dimenzije. Knjiga Ankice Šobot „Niske stope rađanja i rodne uloge – Teorijski okvir i praktični izazovi” je upravo skoncentrisana na ovu izuzetno značajnu i aktuelnu temu. Imajući u vidu da možemo naići na navode da su retke studije koje se bave rasvetljavanjem značaja rodnog pitanja u oblasti fertitnog ponašanja, doprinos navedene publikacije, koja je odnedavno na uvidu naučne javnosti, je izuzetno značajan.

Istraživanje o niskim stopama rađanja i rodnim ulogama sprovedeno je u okviru Programa istraživanja Instituta društvenih nauka za 2022. godinu, koji podržava Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije. Valjalo bi istaći da je dugogodišnja posvećenost autorke temi rodnosti iznedrila niz radova koji ovo pitanje stavljaju u demografski kontekst. Time je stekla epitet jedne od najrelevantnijih istraživačica koja otkriva nebrojene veze rodnosti i demografskih fenomena i ponašanja. Na spoju sociološkog i demografskog pristupa nastala je studija koja se ovim demografskim pitanjem bavi akcentujući važnost društvenog konteksta kao neophodnog okvira razumevanja uslovljenosti niskog fertiliteta. Rodne uloge kao princip organizacije društva već su dobro pozicionirane u istraživanjima koja proučavaju reproduktivna ponašanja. I pored toga, autorka s pravom ima potrebu da

osnaži argumentaciju o značaju rodne perspektive za razumevanje reprodukcije u postindustrijskim društvima.

Neosporno je da je nizak nivo rađanja konstantno u žiži interesovanja naučne zajednice, ali je značajna i zainteresovanost donosilaca odluka i kreatora javnih politika. Njihovo interesovanje, prisutno od početka 21. veka, još intenzivnije je motivisalo istraživanja u funkciji razumevanja karakteristika reproduktivnog ponašanja u čijoj su osnovi niske stope rađanja. Takav sled događaja rezultirao je formiranjem izdašne naučne građe, bazirane na eksplikaciji fertilnog modela u savremenim društvima. Fenomen nedovoljnog rađanja predstavlja centralno područje monografije, i dovodi se u vezu sa rodnom ne/ravnopravnošću u odabranim evropskim državama. Težnja da se rasvetli veza između niskog rađanja i rodne ne/ravnopravnosti, između ostalog, bazirana je na upotrebi Indeksa rodne ravnopravnosti (GEI), što je jedan vid novine u relevantnoj demografskoj literaturi. Polazni postulat istraživanja zasniva se na razumevanju rodne dimenzije niskog rađanja iz perspektive dostignutog nivoa rodne ravnopravnosti. Takođe je neupitan pozitivan pogled prema rodnoj ravnopravnosti kao društvenoj vrednosti, kao i stav o pozitivnom uticaju rodne ravnopravnosti na fertilni obrazac.

Uporedo sa prethodno ukazanim najvažnijim stavkama uvodnog dela, publikacija je strukturirana u još pet poglavlja. U drugom izlaganju, Rodni aspekt u razumevanju niskog fertiliteta – konceptualizacija pristupa, Ankica Šobot nam ukazuje na značaj upućenosti i međusobne povezanosti antropološkog i demografskog znanja. Otvorenost demografije kao naučne discipline možemo prepoznati u njenom približavanju antropologiji, što je rezultiralo pozitiv-

nim ishodom u naučnom tumačenju fenomena, i to putem formiranja veze kvantitativnog i kvalitativnog. U krajnjoj instanci, u naučnom istraživanju trebalo bi težiti dubljem razumevanju demografskih pojava i procesa. Da bismo dobili kompletnu sliku o određenom demografskom procesu, neophodno je prodreti u osobenosti pojedinaca, kao i u tumačenju fokusiranog fenomena pristupiti iz ugla interakcije individualnog i društvenog. Stav da je razumevanje demografskog ponašanja jedan od primarnih zadataka savremene demografije doveo nas je do prihvatanja rodni osobenosti kao značajnih u funkciji reproduktivnog ponašanja, što je impliciralo celovitijem razumevanju faktora niskog nivoa rađanja. Antropološka demografija značajan prostor pruža uvažavanju društvenog konteksta i specifičnosti određenih kulturnih normi. Antropološki demografski koncept stavlja ponašanje u fokus istraživanja, a objašnjenje spone između rodni uloga i odlučivanja o rađanju čini vidljivu kontekstualizaciju.

Rađanje i rodni režimi u izabranim evropskim državama tokom druge decenije 21. veka potpadaju pod treće i najobimnije poglavlje prikazane monografije. Autorka nas podseća na opšte poznate karakteristike fertilnog obrasca u postindustrijskim društvima, kao što su: odlaganje učestvovanja u reprodukciji, postmodernistički sistem vrednosti i uticaj rodni uloga na fertilno ponašanje. Indeks rodne ravnopravnosti je izabrani indikator za sagledavanje dostignutog nivoa rodne ravnopravnosti. Zatim, najprisutniji indikator rađanja u domaćoj literaturi, tj. stopa ukupnog fertiliteta (SUF) sagledana je tokom poslednje decenije (2010–2019) u izabranim evropskim državama. Prilikom izrade studije navirale su razne

nedoumice i pitanja, te je autorku zanimao nivo rodne ravnopravnosti u zemljama sa najvišim, kao i sa niskim fertilitetom. Korak dalje, u publikaciji su sagledani i nivoi rodne ravnopravnosti u pogledu domena plaćenog rada i korišćenja vremena, koji su prepoznati kao značajni sa stanovišta fertilitnog ponašanja. U metodološkom pogledu istraživanje je obogaćeno uključivanjem još jednog aspekta koji se odnosi na sistem formalne brige o deci. Korelaciju niskog fertiliteta i rodne ne/ravnopravnosti autorka je sagledala putem već uobičajenih indikatora, ali i na osnovu pokazatelja koji nisu imali svoj prostor u domaćim istraživanjima. Izložićemo samo najznačajnije rezultate ove komparativne analize. Drugu deceniju 21. veka, u pogledu kretanja SUF-a, karakteriše blagi porast u pojedinim državama, dok je u drugim registrovan pad. Francuska, Danska, Švedska i Češka izdvajaju se kao zemlje sa najvišim vrednostima, dok su s druge strane Španija i Italija sa najnižim fertilitetom. U pogledu prosečne starosti žene pri rođenju prvog deteta, ne nameće se kao pravilo, ali vidljiva je paralela sa najnižim fertilitetom i najintenzivnijim odlaganjem rađanja (Italija i Španija). Razmatrajući indeks rodne ravnopravnosti, važno je istaći nekoliko zanimljivih konstatacija. Relativno visok nivo fertiliteta je prisutan i pri nižem nivou rodne ravnopravnosti nego u državama sa najboljim rezultatima u tom domenu. Takođe, relativno visoka SUF evidentirana je u državi sa pozitivnim promenama u kretanju GEI, kao i u državama koje konstantno imaju najveći indeks. Neosporno je da postoje i slučajevi koje se ne uklapaju u teorijske pretpostavke, te je pad SUF-a zabeležen i u zemljama sa relativno visokim nivoom rodne ravnopravnosti. U pogledu formalne brige o

deci postigle su ga države sa najvišim nivoom GEI. To konkretno implicira da je velika većina dece od tri godine do polaska u školu zbrinuta u ustanovama za čuvanje dece.

Naredni segment studije možemo oceniti kao najaktuelniji, s obzirom da izaziva značajnu pažnju naučne i šire (ne)stručne javnosti. Izazovi politika prema niskom fertilitetu iz perspektive rodni uloga čine četvrto poglavlje monografije, koje je ujedno sve više u fokusu brojnih polemika na raznovrsnim skupovima. U pogledu reproduktivnog ponašanja, uspostavljanje balansa između porodičnog i profesionalnog života najviše je propagiran koncept u naučnim i društvenim krugovima. U ovom poglavlju autorka nas upućuje na ključne segmente u pogledu odluke o rađanju i učestvovanja u reprodukciji, kao što su: zaposlenost žena, dostupnost formalne brige o deci, transformacija rodni odnosa i dr. Sledi i kratka retrospektiva političkih odgovora na nizak fertilitet u određenim evropskim državama, koji se razlikuju u zavisnosti da li je u pitanju eksplicitna politika podsticanja rađanja ili je fokus na socijalnom okviru i podrškama porodici. Perspektiva muškaraca u domenu fertiliteta ne sme ostati zanemarena, naročito imajući u vidu da strana istraživanja u većoj uključenosti očeva u privatnoj sferi vide potencijal za rast plodnosti. Sama autorka, izdvajanjem ovog segmenta u četvrtom poglavlju, šalje poruku o prepoznavanju značaja veće integracije muškaraca u privatnoj sferi. Švedska i Norveška se izdvajaju kao svetli primeri u pogledu postojanja mera koje imaju za cilj veću uključenost očeva, i to putem mogućnosti korišćenja roditeljskog odsustva. Upravo u navedenim zemljama su i najveće stope korišćenja roditeljskog odsustva od strane očeva,

dok su u Italiji i Španiji stope daleko niže (svega oko 12% očeva).

U petom poglavlju, Srbija – fertilitet i rodna ne/ravnopravnost, sam naziv naslova nam govori da je u fokusu analiziranje mesta stanovništva Srbije u pogledu SUF-a, kao i u domenu dostignutog nivoa rodne ravnopravnosti u odnosu na određene evropske države. Takođe je, na osnovu relevantnih domaćih istraživanja, predstavljena osobenost rodnog režima u Srbiji, i to sa akcentom na one segmente koji su značajni iz perspektive reproduktivnog ponašanja. Poslednja nepuna decenija (2010–2019) donela je blagi porast SUF-a (sa 1,40 na 1,52 deteta po ženi). Prosečna starost žene pri rođenju prvog deteta u Srbiji (28,9) približna je vrednosti Francuske (28,7), zemlji sa najvišom SUF (2020). Posmatrajući indeks rodne ravnopravnosti u Srbiji za dostupne godine, u 2018. (58,0) zabeležen je veoma blag porast u odnosu na 2014. godinu (52,4). Nažalost, ni registrovan porast indeksa ne može umanjiti činjenicu da Srbija, u odnosu na analizirane države u ovoj studiji, ima najnižu vrednost. U političkom diskursu Srbije problematika niskog fertiliteta prepoznata je kao suštinski važna, a uporedo je i rodno pitanje pronašlo svoj prostor u strateški važnim dokumentima naše zemlje. Najindikativniji svedoci su definisani Poseban cilj 2 i Posebni cilj 3 revidirane Strategije podsticanja rađanja 2018. godine. Prema prikazanim istraživanjima u monografiji, možemo zaključiti da se obrazovni faktor prepoznaje kao bitan element promene dominantnog modela rodnih odnosa u našem društvu, koji se i dalje ocenjuje kao tradicionalni. Visokoobrazovani muškarci su skloniji prihvatanju egalitarnijih normi, međutim zaostaje jasna podrška društva u pogledu

promocije „novog očinstva“. Autorka podvlači činjenicu da politika prema rađanju koja se zalaže za ravnomerniju uključenost oba roditelja u podizanju male dece ujedno znači unapređenje rodne ravnopravnosti.

Zaključna razmatranja čine poslednje poglavlje monografije i sistematizaciju nalaza iz relevantne literature. U završnom delu monografije takođe je naglašeno da se ne donose tvrdnje o kauzalnosti niskog fertiliteta i rodne ne/ravnopravnosti. S druge strane, u studiji su pruženi argumenti o značaju rodnog pitanja za razumevanje fertitnog ponašanja i odlučivanja o rađanju u savremenim društvima. Pružanje najnovijih tendencija u kretanju SUF i GEI putem komparativne analize doprinosi sveobuhvatnijim zaključcima. Ukoliko bismo se skoncentrisali samo na Srbiju u pogledu karakteristika rodnog režima, situacija se ne može oceniti kao zadovoljavajuća. Naime, Srbija pripada kategoriji zemalja sa nižim nivoom rodne ravnopravnosti. Zatim, empirijski nalazi svedoče o delimičnoj i sporoj promeni rodnog režima u našem društvu, uz dominantnost tradicionalne podele rodni uloga. Kao pozitivan segment se prepoznaje obrazovanje, koje može biti u korelaciji sa promenom rodni obrazaca.

Tokom poslednjih godina u demografskim istraživanjima je evidentan prodor rodnog pitanja u kontekstu nedovoljnog rađanja. Da li su pozitivne promene u naučnom diskursu naše zajednice, u vidu sve brojnih publikacija na temu rodne dimenzije i fertiliteta, podstaknute isključivo sugestijama drugih naučnih disciplina? Ne osporavajući značaj konstruktivnih predloga, mišljenja smo da su sami demografi prepoznali važnost rodne perspektive u domenu rađanja, kao i da će proučavanja na tu

temu u budućnosti rasvetliti mnoštvo nedoumica. U prikazanoj monografiji, autorka nas upravo podseća da su srpski demografi prepoznali značaj rodnog okvira niskog rađanja, i u tom kontekstu izdvaja sledeće autore: Rašević, Vasić, Nikitović, Mirić i Šobot. Značajno je napomenuti i prepoznavanje donosilaca odluka o važnosti rodne dimenzije u kontekstu niskog fertiliteta. Jedna od poruka ove studije, upravo njima namenjena, bila bi da je neophodno da se politički odgovor na nisko rađanje prilagodi prilikama koje podrazumevaju egalitarniji rodni režim. Takođe, autorka smatra da je poželjno percipirati rodnu ravnopravnost kao okvir za definisanje političkog odgovora na nizak fertilitet.

Ivana Magdalenić¹ 
Mirjana Devedžić² 

¹ Center for Demographic Research,
Institute of Social Sciences, Belgrade, Serbia

² University of Belgrade
– Faculty of Geography, Belgrade, Serbia

Correspondence:

Ivana Magdalenić, Center for Demographic
Research, Institute of Social Sciences,
Kraljice Natalije 45, 11000 Belgrade, Serbia

Email:

in.magdalenic@gmail.com